

ГАВКАЛОВА Наталія Леонідівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, <https://orcid.org/0000-0003-1208-9607>

ДЕНИСЮК Ольга Василівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, менеджменту та управління територіями ВСП, Інститут інноваційної освіти Київського національного університету будівництва і архітектури, <https://orcid.org/0000-0001-5294-4933>

УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В СИСТЕМІ АПК АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Гавкалова Н. Л., Денисюк О. В. Управління інтеграційними процесами в системі апагропромислового сектору національної економіки.

В статті досліджено роль агропромислового комплексу як основи розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних пріоритетів. Проаналізовано сутність поняття «агропромисловий комплекс» та розглянуто його структуру. Визначено наукові погляди щодо ролі аграрної сфери в економіці через призму тенденцій розвитку світової економіки. Обґрунтовано, що основним критерієм визначення ролі АПК в економіці сільських територій є рівень зайнятості населення. Проаналізовано на основі критерію зайнятості роль сільськогосподарського сектору в регіонах України. Запропоновано механізм розвитку агропромислового сектора як основи економіки сільських територій, реалізація якого ґрунтується на інтеграційному, інвестиційному та інноваційному напрямках. Обґрунтовано мету роботи, а саме досліджено теоретичні знання, їх застосування у вирішенні конкретних виробничих завдань при управлінні інтеграційними процесами в агропромислового комплексу в ринкових умовах. Методологічну основу дослідження становлять наукові досягнення вітчизняних і зарубіжних вчених з проблематики формування і використання потенціалу агрогосподарств та особливості управління ним в умовах інтеграції в світовий економічний простір. Встановлено заходи з вдосконалення управління інтеграційними процесами в АПК, як необхідної передумови зростання даного сектора економіки в сучасному просторі. Досліджено економічну ефективність виробництва продукції АПК, заходи з інтеграції в світовий економічний простір та стратегію подальшого розвитку агропромислового сектора.

Ключові слова: сільське господарство, ринок, потенціал, державне регулювання, сільський розвиток, прибутковість, управління, інтеграційні процеси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Один з найважливіших напрямків програми реформ у нашій країні – перебудова систем управління інтеграційними процесами. Особливе значення ця проблема набуває на рівні тих підприємств, місце яких у ринковій економіці повністю змінюється. Коли підприємство стає економічно самостійним об'єктом товарно-грошових відносин, що повністю відповідає за результати своєї господарської діяльності, воно повинно сформувати систему на управління (менеджменту), яка б забезпечила йому високу ефективність роботи, конкурентноздатність та стійкість положення на ринку.

В нових умовах з'являються нові функції, які раніше були не потрібні. В ринковій економіці підприємство самостійно приймає рішення, розробляє стратегію свого розвитку, знаходить потрібні для їх реалізації засоби, наймає працівників, придбає обладнання та матеріали, вирішує багато структурних питань, в тому числі таких, як створення, злиття, ліквідація, розподіл, реорганізація виробничої та перебудова організаційної структури управління.

Ефективність управління інтеграційними процесами не визначається лише

факторами зовнішнього середовища підприємства, в першу чергу ефективність залежить від дій персоналу в процесі діяльності організації, в процесі реалізації розроблених планів і програм розвитку підприємства, в процесі досягнення певних цілей. Тобто, ефективність управління залежить від якості цілеполагання, адекватності обраних стратегій цілям підприємства, оптимальності процесів реалізації стратегій, мотивації персоналу на досягнення цілей, кваліфікації персоналу, технології та стилю управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління інтеграційними процесами в аграрному секторі знайшли висвітлення в працях відомих вітчизняних і зарубіжних вчених Н.А. Борхунова, Д. Кейнса, І.І. Лукінова, К. Маркса, А. Маршалла, П.Т. Саблука, П. Самуельсона, І.Г. Ушачова та ін. Аналізу особливостей відтворення в аграрному секторі економіки в умовах трансформаційних змін та фактичного ресурсного забезпечення присвячені роботи економістів-аграрників В.Я. Амбросова, М.Я. Дем'яненка, М.В. Зубця, Г.М. Калетніка, Ю.Я. Лузана, З.П. Ніколаєвої, В.П. Ситника, О.М. Шпичака, Фіщук Н.Ю., Германюк Н.В., та ін. Теоретичні та методичні аспекти розробки

системи управління аграрними формуваннями знайшли своє відображення у працях Ю.П. Воскобійника, В.К. Горкавого, І.Є. Давидовича, В.А. Дерія, Т.Г. Маренич, Л.В. Нападівської, О.Г. Шпикуляка та ін.

Але нові організаційні форми, що виникають останнім часом, економічні відносини всередині їх ще недостатньо досліджені, потребують осмислення, узагальнення, що важливо для практики і вдосконалення вже існуючих рекомендацій та методик щодо подальшого розвитку інтеграційних процесів у агропромислового комплексу України.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у закріпленні і поглибленні теоретичних знань, їх застосуванні у вирішенні конкретних виробничих завдань при управлінні інтеграційними процесами в агропромислового комплексу в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сприяє розвитку інтегрованих відносин в аграрній економіці підвищення ролі самого сільського господарства в розвитку і поглибленні міжгалузевих зв'язків у межах АПК. Вироблена в цій сфері економіки продукція надходить як сировина в ряд галузей промисловості для переробки, причому частка сільськогосподарської продукції, що використовується для промислової переробки, постійно зростає і нині перевищує 60 %.

Зважаючи на досвід індустріально розвинутих країн, в яких даний показник досягає 90 %, та враховуючи сучасні тенденції прискореного розвитку переробної промисловості, можна передбачити, що в майбутньому роль сільського господарства як постачальника сировини збільшуватиметься [1].

Аналізуючи напрямки організаційно-економічного реформування аграрних підприємств, спостерігаємо значне розширення і поглиблення міжгалузевих зв'язків за двома основними напрямками – з однієї боку, в результаті задоволення зростаючих потреб сільського господарства продукцією ресурсотворювальних галузей, а з іншого, – через збільшення поставок сільськогосподарської сировини на промислову переробку галузям харчової і легкої промисловості.

Існує також третій, надто важливий напрям розширення міжгалузевих зв'язків – розвиток видів діяльності з обслуговування сільськогосподарського виробництва шляхом створення ремонтних, агрохімічних, меліоративних та інших агросервісних підприємств і організацій, що в сукупності утворюють виробничу інфраструктуру АПК.

Вважаємо, що під агропромисловим комплексом слід розуміти сукупність

взаємопов'язаних між собою суспільним розподілом праці галузей економіки, які відповідно до потреб суспільства займаються виробництвом сільськогосподарської сировини та продукції, їх зберіганням, переробкою (в продукти харчування і непродовольчі споживчі товари) та доведенням до споживачів на основі інтеграції агропромислового виробництва.

Підкреслимо, що розвиток інтеграції суб'єктів господарювання (особливо малих) об'єктивно стимулюється можливостями нарощування обсягів доходів шляхом створення власної сировинної бази, стабілізації збутової діяльності на ринку та забезпечення надійності технологічних зв'язків на всій довжині ланцюжків постачань як матеріальних ресурсів, так і готової продукції сільськогосподарського походження. Оскільки галузеві органи управління реально усунути від процесів господарського управління, ініціатором інтеграційних процесів в АПК мають бути конкретні суб'єкти господарювання, які самостійно приймають рішення щодо доцільності агропромислової інтеграції, її форм, напрямків, глибини, вибору суб'єктів (партнерів) і предмета інтеграційної взаємодії.

Стратегічні рішення суб'єктів АПК щодо ініціювання інтеграційних процесів мають базуватися на усвідомленні переваг агропромислової інтеграції, яка спроможна забезпечувати:

підвищення економічної стабільності всіх учасників технологічного ланцюга;

кооперування взаємопов'язаних спеціалізованих виробництв і поєднання всіх стадій технічного процесу, що дає змогу комплексно використовувати сировину і впроваджувати економічно ефективні технології та «ноу-хау» в процесах виготовлення продукції;

забезпечення повноти циклу «наука – технічні розробки – інвестиції – виробництво сировини – переробка сировини – виготовлення кінцевого продукту – збут – споживання»;

мінімізацію ризиків і покращення взаємодії різних учасників єдиного наскрізного ланцюга постачань матеріальних ресурсів і продукції;

розширення масштабів комерційної діяльності та отримання економії в результаті «ефекту широти асортименту»;

концентрацію капіталів для інвестування ефективних технологій; зниження загальних витрат на всіх стадіях виробничого та комерційного процесу в замкненому циклі виробництва, переробки та реалізації продукції завдяки підвищенню ефективності

використання матеріально-технічної бази, впровадженню ефективних виробничих технологій, нарощуванню обсягів виробництва, а також концентрації функцій маркетингу, логістики;

підвищенню якості управління підприємствами завдяки виходу контрольної функції за організаційні межі окремих суб'єктів інтеграційного процесу та запровадженню взаємного контролю на основі відкритого доступу до витрат, елементів виробничого процесу та методів продажу продукту.

Залежно від складу учасників (або мети інтеграції) розрізняють два принципово відмінні між собою види інтеграції – вертикальну та горизонтальну.

Горизонтальною інтеграцією вважається поєднання підприємств однієї сфери АПК шляхом створення спільних великих підрозділів чи самостійних господарств із виробництва певної продукції без залучення формувань інших його сфер зі збереженням їх традиційних функцій, що базується на внутрішньогалузевому кооперуванні і поглибленні спеціалізації певних ланок єдиного технологічного процесу та забезпечує концентрацію виробництва і зниження його витрат.

Розвиток інтеграційних процесів в АПК базується на широкому використанні договірних відносин між виробниками аграрної продукції, постачальниками матеріально-технічних ресурсів і переробниками сировини, завдяки чому виконувані різними суб'єктами господарювання функції виробництва засобів виробництва для сільського господарства, власне сільськогосподарського виробництва і реалізації переробленої сировини поєднуються в єдине ціле.

На думку Дем'яненко С.І. «вертикальні інтеграційні об'єднання передбачають охоплення сільськогосподарських і промислових підприємств, а також сфер допоміжної діяльності, однією ієрархічною системою, що забезпечує безперервність виробничого циклу і якомога краще використання господарських ресурсів. Вертикальна інтеграція здійснюється у двох напрямках – встановлення вертикальних зв'язків на засадах договірних відносин між формально незалежними партнерами і прямого включення раніше самостійних підприємств до складу торгового чи промислового об'єднання, яке таким чином стає агропромисловим» [14, с. 109].

Суб'єктами зазначених інтеграційних формувань можуть бути фермерські господарства, однопродуктові та багатопрофільні кооперативи, аграрні підприємства,

підприємства з переробки сільгоспсировини, торговельні підприємства, фінансові компанії, підприємства, що надають послуги учасникам інтеграційного формування, інші суб'єкти АПК. Базисом формування інтеграційних структур має бути не стільки галузева, скільки територіальна організація економіки, що обумовлює доцільність створення інтеграційних об'єднань на засадах територіальної локалізації суб'єктів інтеграційної взаємодії.

Агропромислова інтеграція є важливим організаційно-господарським важелем, використання якого великою мірою визначає ефективність функціонування агропродовольчого комплексу. З метою подальшого розвитку інтеграційних процесів слід звернути увагу на: формування ефективної системи економічних відносин між учасниками інтеграційних формувань; удосконалення форм агропромислової інтеграції, земельних відносин та відносин власності; покращення інвестиційної привабливості й активізацію інвестиційної діяльності з метою розвитку виробництва і формування необхідного розміру оборотного капіталу, що забезпечує нормальне ведення виробничофінансової діяльності суб'єктів АПК – учасників інтеграційної взаємодії. Нагальним питанням є пошук найбільш ефективних механізмів залучення споживчої кооперації до процесів інтеграційної взаємодії в АПК України та форм найбільш раціонального використання її виробничого потенціалу в межах створюваних за її участю інтеграційних формувань.

В сучасних умовах розвиток інтеграційних процесів у будь-якій галузі народного господарства неможливий без оцінювання їх впливу на ефективність функціонування суб'єктів інтеграції та добробут суспільства. Проблему ефективності інтеграційних процесів було розглянуто спочатку в її загальному значенні, а потім у специфічних визначеннях. Запропоновано методичну основу визначення ефекту від інтеграційних процесів підприємств на основі комплексного підходу, що враховує аспекти його прояву на різних рівнях: на рівні окремого елемента інтеграційного процесу, на корпоративному й суспільному рівнях. Представлено узагальнювальне формулювання критерію ефективності інтеграційних процесів.

Розвиток інтеграційних процесів на підприємствах агропромислового комплексу неможливий без об'єктивної оцінки результатів інтегрування, визначення економічної ефективності впливу інтеграції на діяльність суб'єктів продовольчого ринку та добробут суспільства. Розмаїття проявів і форм

інтеграції ускладнює це завдання. У господарській практиці виникають найрізноманітніші схеми інтеграційних відносин, що відрізняються за ступенем вертикальної, горизонтальної або конгломератної інтеграції, технологічної повноти внутрішніх зв'язків та за іншими параметрами. Різняться також мотиви й цілі інтеграції.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема обґрунтованого вибору критеріїв і показників оцінки ефективності інтеграції. У дослідженні цієї проблеми слід виділити два аспекти, що визначають методологію її вирішення. По-перше, дослідження ефективності інтеграції підприємств харчової промисловості знаходиться в загальному річизці проблеми визначення ефективності агропромислового виробництва загалом. По-друге, оцінюванню ефективності інтеграції притаманні специфічні риси, пов'язані з особливостями цих процесів.

На нашу думку, для визначення економічної ефективності інтеграції підприємств АПК потрібна ієрархічно впорядкована система критеріїв та показників, в якій центральне місце належить єдиному, основному, універсальному для всіх рівнів критерію. Він повинен відображати характер основного виробничого

відношення економічної системи в цілому і, в той же час, визначати характер та соціальне спрямування інтеграційних процесів

Висновки. Таким чином, за методичну основу визначення ефекту від інтеграційних процесів підприємств агропромислового комплексу має бути прийнятий комплексний підхід, що враховує різні аспекти його прояву: визначення приватних ефектів окремих ланок інтегрованого об'єднання, таких як виробничо-господарський, фінансовий, операційний та ін.; визначення інтеграційних синергічних ефектів (цільового, функціонального, комплексного і конгломератного); визначення ефектів прояву інтеграційної структури в зовнішньому (суспільному) середовищі (соціальний та екологічний ефекти); – визначення універсального узагальнювального критерію ефективності здійснення інтеграційних процесів у промисловості як підвищення ступеня задоволення споживчого попиту на продукцію на основі зниження трансакційних витрат, концентрації, централізації капіталу, за умови обмеження монополістичних тенденцій, своєчасного вирішення соціальних питань та збереження навколишнього середовища.

Література.

1. *Германюк Н.В.* Інноваційний розвиток та управління в аграрному секторі України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 4 (09). С. 37-41.
2. *Дем'яненко С.І.* Менеджмент аграрних підприємств: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2015. 347 с.
3. *Завадський Й.С.* Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК. К.: Вища школа, 2015. 400 с.
4. *Калетник Г.М.* Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики: всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2015. N 1. С. 3-15.
5. *Кубай О.Г., Коломієць Х.М.* Аграрне виробництво в системі забезпечення продовольчої безпеки держави. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 5(61). С. 63-69.
6. *Підвальна О.Г., Логоша Р.В.* Тенденції и перспективи розвитку внешнеэкономической деятельности продукцией АПК Украины в условиях глобализации. *East European Scientific Journal*. 2017. №2 (18), Warsaw, Poland. P. 95-101.
7. *Редько М.С.* Стратегія перспективної реструктуризації аграрних підприємств. *East European Scientific Journal Wschodnieuropejskie Czasopismo Naukowe*. 2016. №13 part 2. pp. 86-93.
8. *Zamlynskyi V., Kryukova I., Vlasenko T., Slutskyi E., Banar O. and Anisimova L.* Corporate sustainability reporting and management of agricultural businesses in Ukraine. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, Volume 1126, 2nd International Conference on Environmental Sustainability in Natural Resources Management 31/10/2022 - 01/11/2022 Riga, Latvia. V Zamlynskyi et al 2023 IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 1126 012002 <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1126/1/012002>

References.

1. *Germaniuk, N.V.* (2017). «Innovatsiynny rozvytok ta upravlinnya v aharnomu sektori Ukrayiny». *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, No. 4 (09), pp. 37-41.
2. *Demyanenko, S.I.* (2015). *Management of agricultural enterprises: study guide*. [Menedzhment ahrarykh pidpryyemstv: navchal'nyy posibnyk]. KNEU. Kyiv. Ukraine.
3. *Zavadskyi, J.S.* (2015). *Management of agricultural production in the agro-industrial complex system*. [Upravlinnya sil's'kohospodars'kym vyrobnytstvom u systemi APK]. Vyshcha shkola. Kyiv. Ukraine.

4. *Kaletnik, G.M.* (2015). «Strategic and institutional foundations of the efficiency of using the potential of the agrarian sector of the economy». *Finances. Management: topical issues of science and practice: All-Ukrainian scientific and industrial journal*. N 1, pp. 3-15.
 5. *Kubai, O.H., Kolomiets, H.M.* (2017). «Agricultural production in the system of ensuring food security of the state». *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. Vol. 5(61), pp. 63-69.
 6. *Pidvalna, O.G., Logosha, R.V.* (2017). «Trends and prospects for the development of foreign economic activity with Ukrainian agro-industrial complex products in the context of globalization». *East European Scientific Journal*. 2 (18), Warsaw, Poland, pp. 95-101.
 7. *Red'ko, M.S.* (2016). «The strategy of prospective restructuring of agrarian enterprises» *East European Scientific Journal, Wschodnieuropejskie Czasopismo Naukowe*. № 13 part 2, pp. 86-93.
 8. *Zamlynskyi V., Kryukova I., Vlasenko T., Slutskyi E., Banar O. and Anisimova L.* (2022). Corporate sustainability reporting and management of agricultural businesses in Ukraine. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, Volume 1126, 2nd International Conference on Environmental Sustainability in Natural Resources Management 31/10/2022 - 01/11/2022 Riga, Latvia. V Zamlynskyi et al 2023 IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 1126 012002 <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1126/1/012002>
-

Abstract.

Gavkalova N., Denysiuk O. Management of integrated processes in the system of the agricultural sector of the national economy.

The article examines the role of the agro-industrial complex as a basis for the development of the economy of rural areas in the context of European integration priorities. The essence of the "agro-industrial complex" concept and its structure were analyzed. Scientific views on the role of the agricultural sphere in the economy through the prism of trends in the development of the world economy are determined. It is well-founded that the main criterion for assessing the role of the agro-industrial complex in the economy of rural areas is the employment level of the population. The agricultural sector's role in Ukraine's regions is analyzed based on the employment criterion. A mechanism for developing the agro-industrial sector as the basis of the economy of rural areas is proposed, the implementation of which is based on integration, investment, and innovation directions. The purpose of the work is substantiated. Namely, theoretical knowledge and its application in solving specific production tasks in managing integration processes in the agro-industrial complex in market conditions are investigated. The methodological basis of the study is the scientific achievements of domestic and foreign scientists on the formation and use of agricultural potential and the peculiarities of its management in the conditions of integration into the global economic space. Measures have been established to improve the management of integration processes in the agricultural sector as a prerequisite for the growth of this economic sector in the modern space. The economic efficiency of agribusiness production, measures for integration into the global economic space, and the strategy for further development of the agro-industrial sector were studied.

Keywords: agriculture, market, potential, state regulation, rural development, profitability, management, integration processes.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2023 р.

Бібліографічний опис статті:

Gavkalova N., Denysiuk O. V. Управління інтеграційними процесами в системі агропромислового сектору національної економіки. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2023. №. 1-2, С. 49-53.

Gavkalova N., Denysiuk O. Management of integrated processes in the system of the agricultural sector of the national economy. Actual problems of innovative economy and law. 2023. No. 1-2, pp. 49-53.

